

کتاب آموزش

فارسی عمومی

دریچه‌ای بر شاهکارهای ادبیات فارسی

■ سیما رحمانی فر ■

فارسی عمومی

مذہب و ملت کے عین خیالات اور ان کے

عمر مجازی، نامی از نگارگر بهاء و او کویش جاسق مجازی، سید رضا پیشانی است
فرمانبراهان

الأطباء غشوا بها من، ولعل الأئمة، حسن طبعكم

روح سرگزشت شاهان و پادشاهان، مستحقان چیت گوان

د. ش. و. نظریه در علوم اجتماعی، انجمن فارسی و انگلیسی

سوره گزیده و در کمال دریا و کمال و نو شکار و نو شکار و نو شکار

مختصرها: نظریاتی دربارهٔ مولد تراپی: آرون جیمز

للأرهابي ويستعمله جهات العدل في إنكاره

بسم الله الرحمن الرحيم

ششم: جای لندن، شهابیان برپایه‌ی عالی اصلاح‌طلبان و در افکارهای مطالبه‌ی دامن‌خاوری

—

فدکی ۱۱۱ مردم از شهرهای جهان، روز یکم فوریه

فان سبيلو و مريدان يرويتان ذكرهما في جنسيتي هو مدلوله انهم انتم الصنفه التي انتم

واللہ اعلم بالصواب

روابطہ شدہ ہاتھ بٹیا مکہ کو رہی

تکروانہ نوید شہر، علی اصغر عسکری و دیگران

نورمحمد یگانی، هیئت دانشگاهی، شهید باهنر فاسلی

فقد تساهل بعض المبررات المذكورة والى غيرها

سان فلانس و جواوا روس و طبع انسان له فرهنگ دایکتر جکسون

کتاب آموزش

فارسی عمومی

دریچه‌ای بر شاهکارهای ادبیات فارسی

■ دکتر سیمارحمانی‌فر ■

انتشارات تپسا

توسنده: دکتر سیداحمد میر

مدیر تولید: فاطمه شهبازی

چاپ یکم: تابستان ۱۳۹۷

شماره نشر: ۲۲۶

ویراستار: فرهاد غایب

صفحه‌آرا: سیده امیر

لشوگرافی: البرز نوین، چاپخانه: فاطمه سعیدی، ساوه

ناشر: نشر چاپخانه سعیدی، ساوه

تعداد: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۳۹۹۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۲-۵۵۰۰-۹-۳

«کتاب‌ها دنیای خود را دارند.»

@hoosha

hoosha

telegram.me/hoosha

«انتشارات آهنا»

تهران، دروازه شمیران، میدان بهارستان، کوچه جان‌غیرخانیه، شماره ۸، واحد ۲

تلفن: ۷۷۲۰۷۸۱۱ / ۷۷۲۰۷۸۱۲ www.ahnapub.com hoosha@gmail.com

همه حقوق مادی و معنوی این کتاب طبق قرارداد برای ناشر و نویسنده محفوظ است. هرگونه چاپ و تکثیر این کتاب به صورت کلی و یا بخشی از آن به صورت کاغذی، الکترونیک و صوتی بدون اجازه ناشر ممنوع و غیرقانونی است.

این اثر تحت پوشش قانون حمایت از مؤلفان و مصنفان ایران قرار دارد. استفاده از مطالب تا ۱۰۰۰ کلمه با ذکر منبع بدون اشکال است. نسخه الکترونیکی این اثر در وبسایت www.taaghche.ir قابل خرید است.

این اثر با اهداف انسان‌دوستانه برای استفاده ناهنپایان به رایگان در اختیار مرکز ناهنپایان رودکنر (کشور) قرار داده شده است.

پیشگفتار..... ۱۵

بخش یکم: ادبیات کهن

فصل یکم: شعر کهن.....	۲۱
شعر در ایران قبل از اسلام.....	۲۱
شعر در ایران بعد از اسلام.....	۲۲
شعر سبک خراسانی (نیمه دوم قرن سوم تا پایان قرن پنجم هجری).....	۲۲
رودکی.....	۲۵
برزن ناراه.....	۲۵
فسانه و باد.....	۲۶
شهید بلخی.....	۲۶
سوگند.....	۲۶
کسایی مروزی.....	۲۷
شاه حُسن.....	۲۷
در رثای حسین بن علی ع.....	۲۷
فردوسی.....	۲۸
در سوگ رستم.....	۲۸
ناصر خسرو.....	۳۱
حج راستین.....	۳۲
در میانه سبک خراسانی و عراقی (قرن ششم هجری).....	۳۴
سنایی.....	۳۵

- ۳۵.....چنین بادا.....
- ۳۶.....کو مسلمانی؟.....
- ۳۷.....خیام.....
- ۴۰.....سبک آذربایجانی (قرن ششم).....
- ۴۱.....خاقانی.....
- ۴۱.....آینه.....
- ۴۲.....نظامی.....
- ۴۳.....عاشق شدن لیلی و مجنون بر یکدیگر.....
- ۴۶.....سبک عراقی (قرن هفتم تا اواخر نهم هجری).....
- ۴۷.....عطار نیشابوری.....
- ۴۸.....سی مرغ در پیشگاه سیمرغ.....
- ۵۰.....مولوی.....
- ۵۱.....حکایت سه مسافر مسلمان، جهود و ترسا از دفتر ششم.....
- ۵۲.....سعدی شیرازی.....
- ۵۴.....مستی از عشق.....
- ۵۴.....سرمایه وصال.....
- ۵۵.....چه نشینی ای قیامت؟.....
- ۵۵.....حافظ.....
- ۵۶.....کوه اندوه.....
- ۵۷.....این همه زخم نهان.....
- ۵۸.....خانه از غیر پرداز.....
- ۵۸.....جامی.....
- ۵۹.....مقدمه یوسف و زلیخا.....
- ۶۰.....مکتب وقوع (اوایل قرن دهم تا اوایل قرن یازدهم).....
- ۶۱.....وحشی بافقی.....
- ۶۱.....شرح پریشانی.....
- ۶۳.....سبک هندی یا اصفهانی (اوایل قرن یازدهم تا میانه قرن دوازدهم).....
- ۶۴.....کلیم کاشانی (همدانی).....
- ۶۴.....گل نچیده وصل.....
- ۶۵.....صائب تبریزی.....
- ۶۵.....ز رسیدن به بود.....
- ۶۵.....خواب سنگین.....

دوره بازگشت (نیمه قرن دوازدهم تا اوایل قرن چهاردهم).....	۶۷
طیب اصفهانی	۶۸
بزم محبت	۶۸
نشاط اصفهانی	۶۸
کاخ دل	۶۹
فروغی بسطامی	۶۹
لشکر مژگان	۶۹
قاآنی شیرازی	۷۰
عزیزتر از عمر	۷۱
فصل دوم: نثر کهن	۷۳
نمونه‌ای از نثر دوره سامانی	۷۴
تاریخ بلعمی	۷۴
اندر خبر مرگ سلیمان علیه السلام	۷۵
دو نمونه از نثر دوره غزنوی و سلجوقی اول	۷۶
تاریخ بیهقی	۷۶
قصه خیشخانه هرات	۷۷
قابوس نامه	۸۰
در پیشی جستن از سخن دانی	۸۱
سه نمونه از نثر دوره سلجوقی دوم و خوارزمشاهیان	۸۳
کلیله و دمنه	۸۳
حکایت زاغی که خواست خرامیدن کبک بیاموزد	۸۴
تذکره الاولیا	۸۴
ذکر بایزید بسطامی رحمه الله علیه	۸۵
چهارمقاله	۸۷
بوی جوی مولیان	۸۷
سه نمونه از نثر دوره مغول	۸۹
تاریخ جهانگشا	۸۹
ذکر والدۀ سلطان، ترکان خاتون	۸۹
گلستان سعدی	۹۱
در فواید خاموشی	۹۱
جوامع الحکایات و لوامع الروایات	۹۴

- ۹۴..... در پادشاهی انوشیروان
- ۹۵..... تنها مانی چو خلق بسیار کشی
- ۹۵..... دو نمونه از نثر دوره قاجار
- ۹۵..... منشآت قائم مقام
- ۹۶..... نامه قائم مقام به فاضل خان گروسی
- ۹۶..... نامه قائم مقام به میرزا بزرگ نوری

بخش دوم شعر مشروطه

- ۱۰۱..... فصل یکم: شعر
- ۱۰۳..... ۱. جناح سنت گرا
- ۱۰۳..... ۲. گروه شاعران مردمی
- ۱۰۳..... ۳. شعر کارگری
- ۱۰۳..... ایرج میرزا
- ۱۰۴..... علت گریه نوزاد
- ۱۰۴..... کارگر و کارفرما
- ۱۰۵..... عارف قزوینی
- ۱۰۵..... پیام آزادی
- ۱۰۶..... محمدتقی بهار
- ۱۰۶..... مرغ سحر
- ۱۰۸..... میرزاده عشقی
- ۱۰۹..... وطن، ای عشق پاک من!
- ۱۰۹..... فرخی یزدی
- ۱۱۰..... برای آزادی
- ۱۱۱..... فصل دوم: نثر مشروطه
- ۱۱۲..... سرگذشت حاجی بابای اصفهانی
- ۱۱۲..... حاجی بابای اصفهانی
- ۱۱۴..... چرند و پرند
- ۱۱۵..... من که نمی نویسم!
- ۱۱۸..... کتاب احمد
- ۱۱۸..... صید گربه

صحبث ۱..... ۱۱۹

بخش سوم: ادبیات معاصر (دهه سی تا امروز)

۱۲۳.....	فصل یکم: شعر معاصر
۱۲۵.....	نیمایوشیخ
۱۲۵.....	ققنوس
۱۲۷.....	محمدعلی افراشته
۱۲۸.....	حیف از ادبیات
۱۲۹.....	پروین اعتصامی
۱۳۰.....	برگ گریزان
۱۳۱.....	شهریار
۱۳۲.....	بیداری تلخ
۱۳۲.....	ای وای مادرم
۱۳۶.....	مهدی اخوان ثالث
۱۳۷.....	زمستان
۱۳۸.....	فروغ فرخزاد
۱۳۹.....	دلم برای باغچه می سوزد
۱۴۳.....	سهراب سپهری
۱۴۳.....	روزی خواهم آمد
۱۴۴.....	احمد شاملو
۱۴۵.....	درد مشترک
۱۴۷.....	فریدون مشیری
۱۴۸.....	شاید محال نیست
۱۴۸.....	چشم تو
۱۴۹.....	حسین منزوی
۱۵۰.....	خیال خام
۱۵۰.....	هر بار
۱۵۱.....	سیمین بهبهانی
۱۵۱.....	دوباره می سازمت وطن
۱۵۲.....	هوشنگ ابتهاج
۱۵۳.....	خانه تنها

۱۵۳.....	محمد علی بهمنی.....
۱۵۴.....	تا تو هستی و غزل.....
۱۵۴.....	یک بار.....
۱۵۴.....	محمد رضا شفیعی کدکنی.....
۱۵۵.....	شهر خاموش.....
۱۵۵.....	باران.....
۱۵۷.....	قیصر امین پور.....
۱۵۸.....	روز مبادا.....
۱۵۹.....	درد، نام دیگر من است.....
۱۶۱.....	فصل دوم: نثر معاصر.....
۱۶۲.....	محمد علی جمال زاده.....
۱۶۳.....	فارسی شکر است.....
۱۷۰.....	صادق هدایت.....
۱۷۱.....	عروسک پشت پرده.....
۱۷۸.....	بزرگ علوی.....
۱۷۹.....	چشم هایش.....
۱۸۱.....	صادق چوبک.....
۱۸۱.....	انتری که لوطی اش مرده بود.....
۱۸۴.....	سیمین دانشور.....
۱۸۵.....	سووشون.....
۱۸۷.....	جلال آل احمد.....
۱۸۸.....	مدیر مدرسه.....
۱۹۱.....	هوشنگ گلشیری.....
۱۹۲.....	شازده احتجاب.....
۱۹۴.....	محمود دولت آبادی.....
۱۹۵.....	کلیدر.....
۲۰۱.....	کتابنامه.....

پیشگفتار

زبان و ادبیات فارسی آشنای مهجور این روزهای ایران و ایرانی است. امروزه بیش از پیش با گسترش و پیشرفت فضای مجازی، اوضاع و شرایط نامناسب فرهنگی، و رکود کتابخوانی و کتابدوستی، متأسفانه سطح سواد ادبی و زبانی مردم در وضعیت مطلوبی قرار ندارد. خط فارسی در حال تغییرات نرم و خزنده غیرعلمی و غیرطبیعی است و شکاف میان اقشار گوناگون مردم و مفاخر ادبی سرزمینمان در حال افزایش است. امروز به ندرت جوان ایرانی می‌تواند غزلی از حافظ یا سعدی را بدون غلط به انتها برساند، چه برسد به اینکه مفاهیم آن را درک کرده و با آن ارتباط برقرار کند.

در این میان دانشگاه به عنوان داعیه‌دار و متولی رشد فرهنگ و دانش، رسالت مهمی را برعهده دارد. با این حال فرصت آشنایی دانشجویان با ادبیات فارسی بسیار اندک است: تنها سه واحد در تمام دوران تحصیل؛ بنابراین سوای نقش استاد، نوع و چگونگی کتاب فارسی عمومی نیز جایگاه تعیین‌کننده‌ای در ایجاد پیوند و علاقه دانشجو با زبان و ادب فارسی دارد. در واقع آنچه دانشجو در کلاس درس فارسی عمومی از چهره‌های ماندگار ادب فارسی می‌خواند و می‌شنود، در برداشت و تصور او از سرتاسر پهنه گسترده ادبیات این مرزوبوم تأثیری باورنکردنی دارد. تجربه و دغدغه‌ای که برای نگارنده در نتیجه تدریس این واحد ایجاد شده است، دلیل اصلی نگارش کتاب پیش رو است.

در این کتاب سعی شده است به قله‌های بلند ادبیات فارسی پرداخته شده و یک یا چند نمونه از آثار ایشان به شعر یا نثر آورده شود. در انتخاب این نمونه‌ها، هدف اصلی ایجاد علاقه‌مندی در دانشجو نسبت به ادبیات سرزمین خود است؛ بنابراین کار گزینش این متون بیش از هر چیزی، وقت، ذوق، و حوصله نگارنده را به خود اختصاص داده است.

این اثر شامل سه بخش اصلی و شش بخش فرعی است و این تقسیم‌بندی با توجه به سیر تاریخی ادبیات فارسی صورت گرفته است؛ بدین ترتیب که بخش‌های اصلی سه دوره کهن، مشروطه، و معاصر را دربرمی‌گیرد و هریک به دو بخش شعر و نثر تقسیم می‌شوند. علت ترجیح این تقسیم‌بندی، آشنایی دانشجو با سیر تاریخی ادبیات فارسی و تغییرات آهسته یا یک‌باره آن است. از دیگر سو باید بپذیریم تاریخ ادبیات فارسی، تاریخ انواع ادبی نیز هست؛ به این معنا که عناصری مانند زبان، محتوا، اندیشه، و قالب در متون ادبی یک دوره تاریخی معمولاً متفاوت با سایر دوره‌های تاریخی است.

نکته دیگر اینکه برای ادبیات دوره مشروطه، فصلی جداگانه در نظر گرفته‌ایم. از این نظر که این دوره از حیث ویژگی‌های تاریخی و ادبی، به‌نوعی حد فاصل دوره کهن و معاصر است. در واقع ادبیات دوره مشروطه را نه می‌توان جزو ادب کهن دانست و نه ادب معاصر و بهتر است آن را دوره گذار از سنت به دوران جدید بدانیم. همچنین به شاعران و نویسندگانی که دوران شکوفایی ایشان اساساً پس از انقلاب اسلامی ایران صورت گرفته است، نپرداخته‌ایم.^۱ علت این امر گستردگی، تنوع و چندشاخگی جریان‌های ادبی از دهه پنجاه شمسی بر اثر آشنایی اهالی ادبیات با مکاتب فکری و ادبی غرب و اصول و نظریه‌های نقد ادبی است. پرداختن به این دوره نه تنها حجم کتاب را بسیار افزایش می‌دهد، دانشجو را دچار سردرگمی در میان ایسم‌های گوناگون ادبی می‌سازد که از حوصله این کتاب نیز خارج است.

۱. در این میان نتوانستیم از نام قیصر امین‌پور بگذریم. این اشاره دو علت اصلی دارد: نخست آنکه نام قیصر بزرگ‌ترین و آشناترین نام در میان شاعران بعد از انقلاب است، دلیل دیگر ارادت قلبی و علاقه‌ای شخصی به او است به‌عنوان شاگردی کوچک.

در ابتدای هر فصل و هر بخش مطالبی دربارهٔ ویژگی‌های دورهٔ موردنظر آمده است و سپس به بزرگ‌ترین نمایندگان آن دوره پرداخته شده است. بدین صورت که در آغاز شرح مختصری از زندگی و احوال شخصیت و سپس نمونه‌هایی از شعر یا نثر او ذکر شده است.

امیدواریم به بخشی از اهداف خود از نگارش این اثر دست یافته باشیم. در پایان از بهترین دوست زندگی‌ام، همسرم، تشکر می‌کنم که علاقه، دقت‌نظر، و حوصلهٔ او در شکل‌گیری این اثر نقش مهمی داشته است.

سیما رحمانی‌فر

بخش یکم:
ادبیات کهن

فصل یکم: شعر کهن

شعر در ایران قبل از اسلام

در میان زبان‌های متعدد موجود در ایران پیش از اسلام، زبان پهلوی نزدیک‌ترین زبان به فارسی دری است. در واقع مردم ایران در اوایل ورود اسلام به زبان پهلوی سخن می‌گفتند. شعر پهلوی در میان متون ایران پیش از اسلام و همچنین در منابع مقارن ورود اسلام به ایران دیده می‌شود. وزن این اشعار عروضی نبوده و براساس تعداد هجاها است. گرچه نحوه تلفظ دقیق کلمات در این زبان برای ما کاملاً مشخص نیست و بنابراین تعیین دقیق تعداد هجاها نیز بسیار دشوار یا غیرممکن است. ظاهراً این اشعار هجایی رفته‌رفته تحت تأثیر عروض عربی، جای خود را به اشعار عروضی دادند. حتی می‌توان گمان کرد مدت‌ها این دو شیوه در کنار هم رایج بودند. طبق مندرجات تاریخ سیستان، اولین شعر عروضی موجود به تقلید از شعر عربی، در نیمه قرن سوم هجری از شاعری به نام محمد وصیف سیستانی برجای مانده است که در مدح یعقوب لیث صفاری سروده شده است. دو بیت آغازین این قصیده‌مانند از این قرار است:

ای امیری که امیران جهان خاصه و عام	بنده و چاکر و مولای و سگ‌بند و غلام
ازلی خطی در لوح که ملکی بدهید	به ابی‌یوسف یعقوب‌بن‌اللیث همام

شعر در ایران بعد از اسلام

شعر سبک خراسانی (نیمه دوم قرن سوم تا پایان قرن پنجم هجری)

گرچه نگارنده تعیین سبک‌های گوناگون ادب فارسی را براساس حوزه جغرافیایی نمی‌پسندد، می‌پذیرد که این نوع تقسیم‌بندی و نام‌گذاری در حال حاضر رایج‌ترین و ظاهراً مقبول‌ترین روش موجود در میان منتقدان و نویسندگان این حوزه است. دست‌کم تکرار این عنوان‌ها در طی سالیان متمادی، عقب‌نشینی تقریباً دسته‌جمعی صاحب‌نظران این حوزه را نسبت به تعیین روش و معیارهای عالمانه‌تر و دقیق‌تر نشان می‌دهد؛ بنابراین با توجه به ماهیت و کارکرد این درس‌نامه، که جایگاه نقد و واکاوی مباحث تخصصی ادب فارسی نیست، از این نام‌گذاری و تقسیم‌بندی پیروی می‌شود.

طبق تقسیم‌بندی‌های موجود سبک خراسانی نخستین سبک در ادبیات فارسی است که از لحاظ نیمه دوم قرن سوم تا پایان قرن پنجم هجری را دربرمی‌گیرد. در آثار باقی‌مانده از این سبک، واژگان فارسی بی‌شماری وجود دارد که شاهنامه فردوسی سرآمد آن‌ها است؛ به‌طوری‌که ریشه کمتر از پنج درصد واژگان آن به زبان عربی می‌رسد. طبیعی است فنون بلاغی و آرایه‌های ادبی در این سبک دارای پیچیدگی، گوناگونی، و گستردگی خاصی نیستند؛ چراکه بلاغت فارسی گام‌های نخست خود را برمی‌دارد و سخنوران برای خلق تشبیه‌ها و توصیف‌های بدیع و نو به تلاش چندانی نیاز ندارند. در واقع هرآنچه بگویند، در نوع خود دارای تازگی و نوآوری است؛ چراکه پیش‌گامی از آن‌ها

است. بنابراین فنون بلاغی در تشبیه‌ها، تمثیل‌ها، و تناسب‌های لفظی ساده‌تر و بی‌پیرایه‌تری نسبت به آنچه در آینده می‌بینیم، خلاصه می‌شود. تشبیهات اغلب حسی و توصیف‌ها برون‌گرا و منحصر به طبیعت است. روحیه خوش‌باشی، سهل‌انگاری، و شادمانی در شعر جریان دارد و غم و اندوه شایسته ستایش نیست و مورد تقدیس قرار نمی‌گیرد. معشوق چهره‌ای زمینی و عینی دارد و عاشق دارای شخصیتی نگون‌بخت، بیچاره، و دست‌وپا بسته نیست. نوع ادبی حماسه بسیار محبوب است و خرد و خردورزی روح غالب بر آثار ادبی این دوره است. هنوز عرفان و تصوف راهی در اندیشه ایران و ایرانی نگشوده است. ایرانی در این ادبیات شاد، خردورز، برون‌گرا، عاشق طبیعت، و دارای عشق‌ورزی‌های خوش‌فرجام و بدون جدایی‌های طاقت‌سوز است. عاشق در این ادبیات عاقبت‌بخیر می‌شود و طعم وصال را می‌چشد.

از لحاظ زمانی سبک خراسانی دوره طاهریان، صفاریان، و به‌ویژه سامانیان را دربرمی‌گیرد. با روی کار آمدن این سه حکومت، فصل جدیدی در ادبیات فارسی آغاز می‌گردد. سامانیان که دارای حاکمانی عموماً شعردوست، اهل فرهنگ، و هنرپرور بودند، زمینه مناسب را برای ترویج زبان و ادب فارسی و حمایت از شاعران و نویسندگان فراهم آوردند. در این میان شاعران توانایی چون رودکی، شهیدبلخی، ابوشکور بلخی، کسایی مروزی، و فردوسی قدم در عرصه شعر و ادب این سرزمین نهادند.

در این دوره که با نیمه دوم قرن سوم و چهارم هجری مقارن است، بر اثر دوری خراسان بزرگ از مرکز خلافت اسلام یعنی بغداد، برجای بودن سنت دهقانی در ایران و اینکه مدت‌زمان مدیدی از ورود اعراب و زبان عربی به محافل رسمی و غیررسمی، دربار و بازار نگذشته است، مسلماً فرهنگ و زبان عربی نفوذ چندانی در میان ایرانیان پیدا نکرده است. به همین دلیل آثار برجای‌مانده از این دوره حاوی واژگان فارسی اصیل و ارزشمند بی‌شمار و همچنین منابع گران‌سنگ از اطلاعات درباره فرهنگ و اندیشه‌های ایرانی است. در قرن پنجم هجری با کنار رفتن سامانیان از اریکه قدرت، حکومت

ترک‌نژاد غزنوی به روی کار آمد. در این دوره سادگی طبیعی کلام عصر پیشین جای خود را به استحکام و سنگینی می‌دهد و تا حدی به پختگی می‌رسد. فنون بلاغی پیشرفت می‌کند و دارای گوناگونی و قدرت بیشتری می‌شود. اصطلاحات گوناگون علوم طبیعی، طب، نجوم، کلام آهسته‌آهسته در شعر وارد شده و رنگی کم‌وبیش عالمانه به شعر می‌زنند. کلام عربی نفوذ بیشتری در شعر پیدا می‌کند و آیات و احادیث رواج بیشتری پیدا می‌کنند. روح ملی و حماسی رفته‌رفته تضعیف شده و جای خود را به روحیه زاهدانه و در پایان این دوره به روحیه صوفیانه می‌دهد. از نظر فکری نیز مدح محور اصلی شعر است. از شاعران مهم و مشهور این دوره عنصری، منوچهری دامغانی، و فرخی سیستانی است.

در دهه سوم قرن پنجم نیز با ظهور ترکان سلجوقی که با خط و زبان فارسی آشنایی نداشتند، اوضاع و احوال اجتماعی و در نتیجه سبک ادبی تغییر کرد. با وجود این برای آشکار و محسوس شدن این تغییرات مدت‌زمانی لازم است و پدیدار شدن اختلافات به یکبارگی روی نمی‌دهد؛ بنابراین تا پایان قرن پنجم همان سبک خراسانی با تحولات مختصری در جریان است. از شاعران این دوره باید از فخرالدین اسعد گرگانی، اسدی طوسی، باباطاهر همدانی، و ناصر خسرو نام برد. در بخش بعدی به شاخص‌ترین نمایندگان شعری سبک خراسانی پرداخته می‌شود که عبارتند از رودکی، شهیدبلخی، کسایی مروزی، فردوسی، و ناصر خسرو.